

הפרסום הסאטירי הראשון בשם דער אַשמדאי הופיע כשבועון בני-יורק ב-1894, בהוצאת מוריס רוזנפלד וא"מ שארקאנסקי (ראה: זלמן רייזען, לעקסיקאָן פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור און פּרעסע, וארשה, 1914, 668). עד מלחמת העולם השנייה הופיעו במזרח אירופה עוד ארבעה פרסומים הומוריסטיים בשם 'אַשמדאי'. הראשון שבהם: דער אַשמדאי: אַ ליטעראַריש-הומאָריסטישעס בלאַט, וארשה, הנושא את התאריך ו' באלול תרס"ו (1906) (על פי א. קירזשניץ, די ייִדישע פּרעסע אין דער געוועזענער רוסישער אימפּעריע 1823-1916, מאַסקווע-באַרקאָוו-מינסק, צענטראַלער פֿעלקער־פֿאַרלאַג פֿון פּסטער, 1930, ז' 82). שם צוין שלמה־לייב קאָוואַ כעורך, ד. סאָוואַ כמו"ל ושמו של בית־הדפוס: נ. סאָקאלאָוו. הפרסום כולל שמונה עמודים, מחירו חמש קופ'. את הפרסום הזה לא מצאנו בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. שלמה־לייב קאָוואַ, פּסטרונים של משה־יוסף דיקשטיין, יליד קוצק 1889, הכין בגיל שבע־עשרה, בשביל סוחר הספרים הווארשאי דוד סאָוואַ שני פרסומים להומור וסאטירה: דאָס ייִדישע וואַכנבלאַט והפרסום הספרותי־הומוריסטי דער אַשמדאי. דער אַשמדאי השני הופיע בברלין-וארשה בשנים 1912-1913, ולו נקדיש את הדין בהמשך. דער אַשמדאי השלישי, בעריכת דער טונקעלער (יוסף טונקל) הופיע בקייב [1918] כשבועון (פרטים על כתב־העת להומור וסאטירה דער אַשמדאי, ראה אצל: ח. שמרוק ועורך), פרסומים יהודיים בברית המועצות 1917-1960, ירושלים תשכ"א, עמ' 341; א. קירזשניץ, די ייִדישע פּרעסע און ראַטנפֿאַרבאַנד 1917-1927, מינסק 1928, מס' 44).

דער אַשמדאי הרביעי, 'אַ זשורנאַל פֿאַר ליטעראַריש געזעלשאַפֿטלעך־פּאָליטישער סאַטירע', הופיע בריגה בין השנים 1922-1929 בעריכת הערץ אקצין.

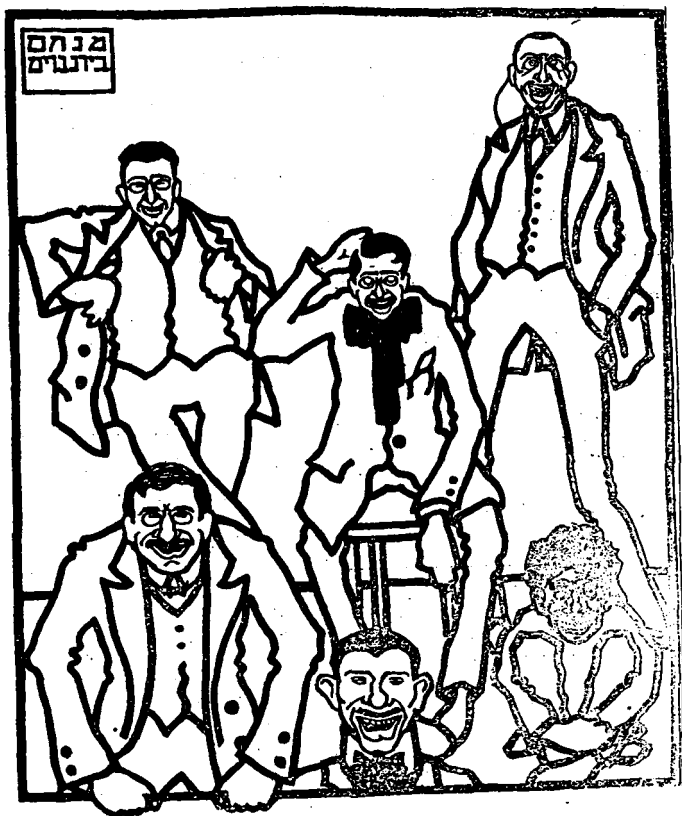
Еврейский юмористический журнал

„Derp Ashmdai“

בירושלים על העורה הגדולה בהכנת המאמר. המחקר ופרסומו מומנו ממענק הקרן הלאומית למדע מיסודה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, קרן הזכרון לתרבות יהודית (ניו יורק), וקרן פדרמן במכון למדעי היהדות - הפקולטה למדעי הרוח של האוניברסיטה העברית בירושלים.

גם דער טונקעלער וגם הערץ אַקצין נטלו חלק בפרסום אַשמדאָי מהשנים 1912–1913, הוא דער אַשמדאָי השני ברשימה שלנו. דער טונקעלער השתתף באַשמדאָי (1912–1913) במשך כל תקופת הירחון וכתב שם הומורסקות, שיר הומוריסטי ופארודיה ספרותית. הערץ אַקצין שהיה כבן 19–20, השתתף באַשמדאָי (1912–1913) לעתים כמהבר טקטים הומוריסטיים קצרים וכצייר קריקטורות. כל שלושת העורכים של ה"אַשמדאָים" למיניהם — של קאָוואַ, דער טונקעלער והערץ אַקצין — היו בין שתי מלחמות העולם לסופרים ידועים בתחומה של ספרות יידיש בכלל, והספרות ההומוריסטית ביידיש בפרט. רק לגבי אַשמדאָי (1912–1913) לא ידוע מי היו העורכים, מה היה מקומם בתחומה של ספרות יידיש, שכן שמות העורך או העורכים לא צוינו על דפי הירחון. במקום זאת מופיעות לעתים קרובות ידיעות מטעם ה'רעדאַקציע' (המערכת). בראש הירחון דער אַשמדאָי (1912–1913) חסרים גם דברי המערכת. אנונימיות זאת היא חלק מהמשחק ההומוריסטי, שהמערכת ניהלה עם קהל הקוראים, מראשית הופעת הירחון (1912–1913). במקום שמות חברי ה'רעדאַקציע', מופיעה בגליון הראשון (עמ' 8–9) קריקטורה המתארת את דמותם של ששת חברי המערכת, בליווי הסבר בכתב, שמטרתו לסבך את הקורא ולהקשות עליו לזהותם.

וכך כתוב, ברשימה 'המערכת שלנו':

בימים הטובים ההם היו נוהגים להקדים כל הוצאה לאור של כתבי-עת במבוא ארוך, להציג תכנית, להצביע על מגמה בתוספת דברים מיושנים מסוג זה. כל זאת מתוך תקווה, כי הגליונות הבאים יזכו את כתבי-העת באהדה כלשהי מצד הקוראים.

אולם אנחנו שונים ומיוחדים, מודרניים ביותר. אין אנו מייחסים חשיבות להקדמות. אין אנו משתעשעים בתקוות לראות גליון שני לכתבי-עת זה (אתם זוכרים: אין אנו מקבלים מנויים). אנו רוצים להתפרסם ממש עכשיו.

על כן החלטנו לנהוג לפי הכלל: 'שים את הסחורה על השולחן!' — ואתם, אנה, הביטו והתענגו מפני המערכת שלנו.

עלינו להודות, כי המערכת שלנו מורכבת ממהמרים נוראים, ספסרים ומשחקים בבורסה. והא ראייה: לא היה בכיסנו גרוש שחוק, ובכל זאת עשינו מהומה, הקמנו צעקות: 'יהודים אתם הולכים מיד להתפוצץ!' וכפי שאתם רואים — זכינו.

ה'אשמדאי' חי וקיים ואתם פוץ תתפוצצו.

זה הגבוה, העומד בצד, הוא בחור טוב, ברנש בעל מזג נוח-לבריות. אלא שיש לו גם חסרונות. מוצאו מבוברויסק, ביקר בלונדון, תמיד אומר 'אול ריט', מרביץ חרחים, ואינו פוסק מלהכריז שה'קביצער' מאמריקה הוא כתבי-העת הטוב ביותר בעולם. מה פתאום? כי הוא תמיד מפרסם את יצירותיו.

השני, בעל הבלורית המדובללת, היושב שפוף לרגליו, הוא המפורסם מבין כולנו. כולם, כולם מכירים אותו, שמעו יצא לפניו כחכם והומוריסט, אך כאשר היה צריך לחבר את המודעה אודות 'דער אַשמדאַי' הוא לא ידע להמציא אלא את המשפט 'יהודים, אתם הולכים מיד להתפוצץ!'

אך הוא יותר סוחר מאשר הומוריסט, כי כך נהוג בקרב סופרי יידיש. הוא מוכר ספרים. אך יש לו אופי מוזר: כל הספרים שמומינים אצלו — או שאולו ואינם, או שהם עדיין נדפסים והולכים או שהם כבר 'בדרך אליך'.

שלושת הברנשים הצנומים (שניים עם עניבות ואחד בלי) הם האמנים שלנו, הקריקטוריסטים. הם תמיד רציניים, מתזיקים בידיהם עפרונות, מתפארים תמיד בזחיות-ידעתם ומדברים רק בלשון רבים:

— אנחנו, האמנים...

לעומת זאת הם עמלים וטרודים יותר מאשר כולנו. אנחנו מנצלים אותם, מוצעים מהם את לשד עצמותיהם. מפני זה הם אמנם רזים כלי-כך. אחד מהם אינו מצייר אלא יהודים. הוא שונא, כך הוא טוען, גויים. השני לעומתו הוא איש-אירופה, מדבר יידיש כאילו מבעבע מתוך מחבת. השלישי אינו חדל מלבקר כל מה ששני הראשונים כותבים. שלושתם צעירים והיו רוצים להתחתן.

הצעיר השמן ובעל השפם (היחידי), ומהלך כאילו על קביים — זה אני בעצמי.

והרי ייחוס: מוצאי מעיר, שאסור ליהודים לגור בה. החברים אומרים, שאינני איש רע מכול וכול, אלא שאני תמיד תקוע ואיני חי בשלום עם העברית. טוב, אני אומר לעומתם, (מרדכי) ספקטור נשוי לאשה, וכאשר הוא צריך לכתוב את המילה

פסח, הוא פונה לאשתו, והיא מוצאת אותה כתובה ב'צאינה וראינה'... אני
בינתיים רווק.

* * *

זוהי אפוא החבורה שלנו. אם מצאנו חן בעיניכם, הרי זה טוב. ואם לא — אל
נא תקחו אותנו כחתנים לבנותיכם. דרך אגב, כולנו רווקים עדיין ומרכיבים
משקפיי מצבט."

על החתום: מאיר'ל

את תמונת חברי המערכת צייר מנחם בירנבוים, אחד משלושת הקריקטוריסטים
של הירחון. המחבר של רשימת הפירוש לתמונת המערכת חתם בפסבדונים
'מאיר'ל' — גם הוא חבר המערכת ומשתתף קבוע בירחון. על פי הציון של הגבוה
העומד בצד, מדובר באברהמ'ל, פסבדונים של המשתתף הפורה ביותר בירחון,
שפרסם בו יותר משישה עשר חיבורים הומוריסטיים בפרוזה ובשירה. שלושת
הציירים, חברי המערכת, מתוארים כצנומים ביותר בחבורה, שכן שלושת החברים
האחרים מנצלים אותם ומעבידים אותם בפרך. שניים מהם לפחות מופיעים בשם
האמיתי. אלה הם מנחם בירנבוים ול. בראדאטי, שעליהם אין לנו ידיעות בדוקות.
בלעקסיקאן פון דער ניער יידישער ליטעראטור (להלן לעקסיקאן) מופיע השם
'בראדאטי' בלבד, ללא שם פרטי וללא שנת לידה ופטירה, כמחבר של לידער פֿאַר
אַן איינזאַמע פּרינצעסין, פֿאַרז 1924, 16 עמודים. על מאיר'ל הוא מביא בעצמו
פרטים המזהים אותו כמי שהוצב בתמונה מצד שמאל למטה ומחזיק את המסגרת
של הציור. אין הפירוש של מאיר'ל עוזר לזהות את הצייר השלישי. פרט למנחם
בירנבוים ול' בראדאטי השתתפו בירחון בקריקטורות וציורים עוד שישה ציירים,
חלקם הזדהו בשם האמיתי וחלקם חתמו בשמות בדויים. הייחוד של דער
אַשמדאָי (1912-1913) בולט במתן 'זכויות שוות' לקריקטורה ולטקסט הספרותי.
על כן מובן מדוע מחצית מחברי המערכת הם ציירים קריקטוריסטים. מנחם
בירנבוים ול' בראדאטי ציירו את רוב הקריקטורות. על זהותו של הצייר השלישי,
החבר במערכת ניתן להציע השערה בלבד, המבוססת על השכיחות של ציוריו
ברשימה של ששת הציירים קריקטוריסטים האחרים, שיצירותיהם מופיעות
בירחון, ואלה הם לפי סדר יורד של שכיחות: הערץ אַקצין (5), 'י בודקא (3),
ל' היימאן (2), לינסקי (1), ג' קונדס (1), לעבעדיעו (1). בהתחשב בבעל השכיחות
הגבוהה יותר מבין השישה, ובעובדה שאותו קריקטוריסט שלישי ערך בעצמו
ירחון הומוריסטי מקץ כעשר שנים, ששמו 'דער אַשמדאָי', אנו משערים כי זהו
הערץ אַקצין.

לסיכום — בשלב ראשון ניתן לזהות בוודאות ארבעה מתוך ששת חברי המערכת
על פי הציור והפירוש המתלווה לו ובתמיכה מידע נוסף שנפרט בהמשך. אם נחלק
את ציור המערכת באמצעות שני קווים מאונכים, נקבל 3 יחידות, כאשר בכל אחת
מהם — שני חברים. ביחידה הימנית למעלה עומד אברהמ'ל. לרגליו יושב שפוף
חבר ששמו אינו ידוע לנו. על פי סימנים שונים אפשר ששמו (האמיתי או הבדוי)

הוא ל. בויס (ראה להלן). ביחידה השמאלית עומד למעלה אחד משלושת הציירים — ומתחתיו מחזיק את מסגרת התמונה מאיר'ל. ביחידה המרכזית יושב למעלה השני משלושת הציירים, ואילו מתחתיו מציץ ראשו של הצייר השלישי. כאמור, התמונה וההסבר לא מקדמים אותנו הרבה בזיהוי שמותיהם האמיתיים של העורכים הספרותיים של הירחון. כל מה שידוע עד כאן הוא כי לשניים מהם קוראים אַבְרָהָמ'ל ומאיר'ל, שהם פסבדונימים בלבד.

הירחון דער אַשמדאי הופיע בין ספטמבר 1912 למאי 1913. כמקום ההופעה רשומות שתי ערים 'ברלין-וארשה'. בתקופה זאת הופיעו חמישה גליונות ממוספרים: גליון מס' 1 בספטמבר 1912; ב' 25 באוקטובר היה אמור להופיע הגליון השני על פי הודעת המערכת בגליון הראשון (בעמ' 13). אולם כשהופעת הגליון השני התאחרה, צויין על גבי שער גליון מס' 2 החדש נובמבר; גליון מס' 3 הופיע בדצמבר 1912, גליון מס' 4 הופיע באפריל 1913 וגליון מס' 5 — במאי 1913. המערכת התכוונה להמשיך ולפרסם את הירחון לפחות במשך כל שנת 1913, אך אין אנו יודעים אם אמנם יצאו לאור גליונות נוספים. בין ינואר למרץ היתה הפסקה של שלושה חודשים. סיבה אפשרית לכך, שאין אנו יכולים לבסס מכל מקור אחר, נרמזת בשיר 'הינטער "איזערנע גראַטעס"', החתום על-ידי א. מאַרגאָלין, שהופיע בגליון מס' 4, בחודש אפריל 1913, עמ' 5. וזו לשונו (בשינוי הכתיב):

הינטער 'איזערנע גראַטעס'

פֿון לינקס אַ באַנקראַט' איז מיין 'שכן',
און רעכטס איז אַ 'גנב' פֿאַרשטעקט,
אַ 'סוחר-פֿון-מיידלעך' זיצט אונטן —
אַ 'גולן' מיך אויבן פֿאַרדעקט...

און קומט נאָר די שטונדע-פֿון-מיטאָג,
קוים גיי איך אַרויס פֿון מיין טיר,
דאָן יעדער 'קאָלעגע' באַגריסט מיך,
און נייגט זיך מיט כּבֿוד פֿאַר מיר...

און יעדער באַוואַרפֿט מיך מיט פֿראַגן:
וואָס האָט איר באַגאַנגען פֿאַר 'זינד' —
צי האָט איר 'געקוילעט-אַ-פּריצטע',
צי געלט פֿון אַ גנבֿה 'פֿאַרדינט'...?

דערקלערט האָב איך דאָן מינע 'שכנים',
אַז איך קיין פֿאַרברעכער בין ניט,
נאָר וויל איך בין בלויז אַ 'רעדאַקטאָר' —
מיין שטראַף קום-איך-אַפּ דאָ דערמיט...

מזין 'פעלער', וואָס איך בין באַגאַנגען
אויף מאַרגן האָב איך ערשט דערפֿילט,
ווען קיינער האָט מער ניט באַגריסט מיך,
נאָר אַנגעקוקט לאַכנדיק ווילד ...

א. מאַרגאַלין

נמאחורי 'סורגי ברזל'

'שכני' מצד שמאל 'פושט רגל',
'גנב' מימיני מסתתר,
'סוחר נערות' יושב מטה —
'גולן' מעלי מתגורר ...

רק באָה שַׁעַת צְהָרִים,
אך יוצא אָני פֶּתַח דְּלֶתִי,
כֵּל 'עמית' ממהר לְבְּרֻכְנִי,
וְיִקוֹד גַּם קִירוֹת לְכַבּוּדִי ...

כֵּלָם בְּשַׁאֲלוֹת יִסְקִלוּנִי:
אֵיזָה 'פֶּשַׁע' פֶּשַׁעְתָּ, חָמוּד?
כֵּלָם 'אִשָּׁה־שֶׁל־פְּרִיץ' כָּאֵן שְׁחַטָּתָּ,
אוּ נְטִלְתָּ שֵׁם כֶּסֶף שְׂרוּדִי ...

ל'שכני' כֵּךְ אֶסְבִּיר שֵׁם בְּנַחַת
לא 'פושע' אָני, כֵּךְ אָגִיד,
אך בְּשֵׁל הַיּוֹתִי רַק 'רעדאַקטאָר'
אַרְצָה כָּאֵן עֲנֹשִׁי בְּעֵתִיד ...

לְמַחֲרַת הַ'שְּׂגִיָּאָה' שְׂשִׁגִיתִי
כֵּכֶר הַרְגֵּשְׁתִּי עֲנֹשָׁה שֶׁל טְעוֹת,
אִישׁ יוֹתֵר כֵּכֶר 'שְׁלוֹם' לֹא אָמַר לִי
רַק הַבֵּיט וְצַחֵק בְּפָרְאוֹת ...

א. מאַרגאַלין

החותם א. מאַרגאַלין מכריז על עצמו בשיר כ'רעדאַקטאָר'. מסתבר שמדובר בד"ר אברהם מאַרגאַלין, יליד בוברויסק 1884 (בלעקסיקאָן פֿון ייִדישן טעאַטער של זלמן זילבערצווייג, כרך שני, עמ' 1242, נרשם בטעות 1894 כשנת הולדתו), למד רפואה בברלין וסיים שם את לימודיו כרופא, כנראה ב־1910. לאחר שנתיים של עבודה כרופא, פנה לעסוק בספרות ועיתונות במקום מושבו בברלין. מאז 1904 פרסם בעיתונות כתבות בעברית, ברוסית וביידיש. על פי הבלעקסיקאָן, ערך

'מאָרגאַלין, אַבֶּרהם', הוא ערך ביחד עם דער טונקעלער שנתונים הומוריסטיים לפורים בשם דער גראַגער (הרעשן). על פי ההסבר של מאיר'ל לצירור אודות חברי המערכת של דער אַשמדאָי, בנוגע לחבר שעומד ביחידה הימנית מימין, אין ספק כי מדובר באַבֶּרהם מאָרגאַלין, שהיה ידוע בפסבדונים 'אברהמ'ל' (ראה בלעקסיקאָן, עמ' 477). הקשר עם דער טונקעלער (יוסף טונקל), היה רב צדדי ומיוחד במינו. שניהם היו ילידי בוברויסק (רוסיה הלבנה), כמעט בני אותי הגיל, שניהם, כאמור, שיתפו פעולה קודם לכן בפרסום קבצים הומוריסטיים לפורים, ולשניהם היתה התנסות במפגש עם התרבות המערבית. אַבֶּרהם מאָרגאַלין היה בלונדון, חי בברלין ופרסם בכתב־העת ההומוריסטי הראשון שנוסד בניו־יורק ב־1908, בשם דער קיבעצער, ובדער גרויסער קונדס, ואילו יוסף טונקל (דער טונקעלער) נולד גם הוא בבוברויסק ב־1881, חי בארצות הברית כשלוש שנים, והיה מייסדו של דער קיביצער ודער גרויסער קונדס. על הביוגרפיה של דער טונקעלער עד 1912 — שנת הופעת דער אַשמדאָי ולאחריה, ראה: יחיאל שיינטוך: 'מימד הרצינות בכתביו ההומוריסטיים של יוסף טונקל (דער טונקעלער)', בתוך דער טונקעלער (יוסף טונקל), דער ספֿר פֿון הומאַרעסקעס און ליטעראַרישע פאַראַדיעס, ירושלים, י"ל מאגנס, תש"ן, עמ' 16–32 ואילך.

אל הפסבדונים השני המופיע בתמונת חברי המערכת ומילות ההסבר שמלוות אותה, יש לנו גם תיאור פיזי של מאיר'ל, בעל מילות הפירוש על עצמו, המתחיק בידיו את המסגרת כולה. כאן צריך להעיר, כי על פי סימנים שונים מסתבר, שאין מקום ההוצאה 'ברלין-וארשה' מצביע בהכרח על מקום מושבה של המערכת בשתי הערים כאחת — אדרבא, יש מעין חלוקה פונקציונאלית בין שתי הערים: המערכת כולה יושבה בברלין, ואילו חלק מן המשתתפים בירחון היו מוואַרשה. יתר על כן, ההומור בדער אַשמדאָי כוון כמעט כולו כלפי החיים, תרבות היהודים וספרותם בפולין בכלל ובווארשה בפרט.

מאיר גראַסמאַן

בכל גליון של דער אַשמדאָי ניתן למצוא בשוליו ציון פרטים בגרמנית. וכך בגליון הראשון (בעמ' 12):

Humoristisches Sammelbuch "Der Aschmedaj", Verlag "Aschmedaj", Berlin-Charlottenburg, Dahlmann-Str. 19I. — Druck von H. Itzkowski, Berlin, August-Str. 69.

הרישום בגליון הראשון מצין את דער אַשמדאָי כקובץ (Sammelbuch). בגליונות הבאים (2–5, עמ' 12) צויין:

"Der Aschmedaj", Humoristische Monatschrift. — Verantwortlicher Redakteur: Kurt Rosenbaum, Charlottenburg. Verlag "Aschmedaj", M. Grossmann, Berlin-Charlottenburg, Dahlmann-Str. 19I. — Druck von H. Itzkowski, Berlin, August-Str. 69.

השינוי בהגדרת אופי הפרסום מעיד כי בגליון הראשון טרם התגבשה מודעות שלמה ובטחון עצמי מספיק אצל חברי המערכת בדבר אופיו ועתידו של הפרסום. הדים לכך כבר מצאנו לעיל בהסבר של מאיר'ל לציור תמונת חברי המערכת. החל מגליון 2, נרשם קורט רוזנבאום כעורך אחראי ואילו מ. גרוסמן כנציג של הוצאת הספרים 'Aschmedaj'. בערך 'גראָסמאַן, מאיר' בלעקסיקאָן (עמ' 359), נמסר כי בשנת 1913 הוא היה העורך של דער אַשמדאַי שהופיע בברלין. באותה השנה הוא ערך גם את כתב-העת היהודי-רוסי 'יִבְרִיסקי סטודנט'. מוצאו מן העיר סְמֵרְיוֹק (איזור קיבן בצפון קאווקאז). זהו אפוא מאיר'ל. בדברי הפירוש לציור חברי המערכת נאמר, כי חבריו אומרים שהוא, "לא חי בשלום עם העברית", וזה אמנם מתאים למאיר גרוסמן, שהיה קשור מצד אחד לשפה הרוסית ולתרבות יידיש, ומשנת 1925 ואילך לציונות של מחנה ז'בוטינסקי. הוא פרסם בדער אַשמדאַי בשמו ובאמצעות הפסבדונים שלו 'מאיר'ל' ארבעה טקסטים של פרוזה הומוריסטית וכן רשימות הומוריסטיות קצרות. באחד מהם בחתימת מ. גראָסמאַן 'אונדזער עקספּעריציע אין בערלינער יידישן טעאָטער' (גליון 4, עמ' 14-15). הוא מתאר את נסיעת חברי המערכת של דער אַשמדאַי להצגה בתיאטרון היידי שהופיע בברלין לשם התרשמות וצבירת חומר לכתיבה על תיאטרון יידיש בירחון. מאיר גרוסמן מציג את עצמו כאמור כאחד מחברי המערכת. הוא גם מזכיר את אַבְרָהַמ'ל (אַבְרָהַם מאָרגאַלִין). הוא מונה חבר מערכת שלישי בשם 'לייבעלע'. מכאן רשאים אנו לשער כי הדמות השעירה היושבת שפופה לרגלי אַבְרָהַמ'ל הוא ל. בוים, שפרסם בדער אַשמדאַי (גליון מס' 5, עמ' 7) הומורסקה מצוינת בשם 'אויס קאַמיקער', העוסקת בתיאטרון יידיש על כל הגילויים שבו, מנקודת ראות השחקנים והקהל. הוא גם פרסם בדיחות קצרות בגליונות קודמים בחתימות דומות: 'לייבעלע', 'ל-ע'. השם ל. בוים אינו מופיע בלעקסיקאָן, אף לא בלקסיקון של זלמן רייזען, ולא בלקסיקון לתיאטרון של זלמן זילבערצוויג. ייתכן אפוא שזהו פסבדונים בלבד. מכאן שכל חברי המערכת של דער אַשמדאַי מקום ישיבתם בברלין, שהוא מקום פרסום הירחון, שנדפס בבית הדפוס: 'Druck von H. Itzkowski, Berlin, August-Str. 69'.

דער אַשמדאַי מעמיד לפני הקורא של ימינו מספר חידות, שבפתרון תלויה העמקת הכרתנו אודות שלבים מוקדמים יחסית בהתפתחות העיתונות ההומוריסטית ביידיש. את חידת זהותם של חברי המערכת של הירחון פתרנו, ומיד עומדת לפנינו חידה נוספת, שהיא תופעה נדירה בתולדות עיתונות יידיש במחצית הראשונה של המאה העשרים: דער אַשמדאַי הוא פרסום ספרותי יחיד שמקום הופעתו צוין בשם שתי הערים 'ברלין-וארשה'. יתר על כן, מצאנו, שכל חברי המערכת, כתובתה ובית הדפוס בו נדפס הירחון, היו בברלין. מדוע אם כן וארשה? התירוץ הוא: כמעט כל חברי המערכת, אם לא כולם, מוצאם מרוסיה הלבנה, לטביה וצפון קאווקאז — כולם היו כנראה מושרשים בתרבות יידיש ולשונה. הם הגיעו לברלין לפני מלחמת העולם הראשונה.

על הקשרים בין מאיר גרוסמן עם משה-בונועם יוסטמן (פסבדונים של ב. יאושזאָהן 1889-1942, עיתונאי בדער מאָמענט שהופיע בווארשה) עוד לפני

ארון יאושזאָהן היקר,

והיכן הרשימות שלך עבור הגליון המוקדש לתיאטרון ולעיתונות? האם כבר שכחת אותי ואת האַשמדאָי, ברגע שעזבתי את וארשה? אנא, בטובך, ידיד יקר, היה נא חביב ושלח אלי את הרשימות שהובטחו. הגליון נמצא כבר בבית הדפוס. אני מחכה! אל נא ישכח אדוני כי הודעתי על דבר פרי עטך.

בדרישת שלום וברוך ארץ

שלך

מ. גרוסמן

מתוך גלויה זאת ניתן להבין, שסיכויי הופעת דער אַשמדאָי לא תמו עם הופעת הגליון החמישי. גם על פי דברי גרוסמן כאן ועל פי הכתוב בירחון (גליון 5, עמ' 11), תוכנן גליון שישי, לאמור: "הגליון הבא של 'דער אַשמדאָי', מס' 6, יוקדש במיוחד לתיאטרון ולעיתונות. יתפרסמו בו רשימות ופלייטונים של האדונים: שלום אש, דער טונקעלער, ז. וַנְדֶרוֹף ורבים אחרים." בגלויה מראשית יוני 1913 נאמר שגליון מס' 6 כבר נמצא בדפוס. יתר על כן, חברי המערכת תכננו למעשה הופעתם של תשעה גליונות במשך 1913, מתוך כוונה להקדיש כל גליון לנושא מרכזי אחד, כגון תיאטרון ועיתונות (גליון מס' 6); ארצות הברית (גליון מס' 7?); מרחצאות ודאצ'ות (אתרי נופש) (גליון מס' 8?); הקונגרס הציוני — מבאָל ועד וינה (באוגוסט 1913) (גליון מס' 9?). על כך הודיעו כבר בגליון מס' 4, בעמ' 12. אנו מביאים להלן את המודעה הזאת בדער אַשמדאָי; ניתן ללמוד ממנה שהירחון תוכנן להיות פרסום עבור מזרח ומערב אירופה כאחת, וגם עבור ארצות הברית:

פֿעֶרְגֶעסֶט נײַט צו אַפֿאַנדען דעם „אַשמדאָי“!

דאס איינציגע טיטעל צו לייקן רענעלמעסט דעם אַשמדאָי — איז בעצייטען זיך צו אבאנירען.

אבאנעמענמען פֿרייז ביז סוף יאָר 1913.

(ניין דרייסיג — ניין טשערען)

אין רוסלאנד: 85 כאַפּ. — אין עסטרייך: 1 קראַנע אין 80 העלער. — אין דױטשלאַנד: 1 מאַרק אין 50 פֿענעט. אין פראַנקרייך: בעלענען אין שווייץ: 2 פראַנק אין 10 סאַנטים. — אין אַמעריקא: 45 סענט.

דאס אַבאנעמענט געלד קען עטיש, טוערען אױך סײַ בריעק־מאַרקן אין אַיאַנאַבאַקן בריעק.

אַנאַנסען פֿרייז: א נאַנצע זײַט אין טעקסט קאַסט 30 רובל. א האַלבע — 18. א פֿערטל — 10. אַבאנעמעל — 6 רובל. א זעכצענטיגל — 4 רובל. א טױה פֿעטיש 30 כאַפּ.

אדרעס פֿון דער רעדאַקציע אין כאַטאַר:

Vorlag „Aschmedaj“, M. Grossmann, Berlin-Charlottenburg, Mommsenstr. 65.

עס זוערען צונערייז ספעציעלע נומערען פֿון אַשמדאָי:

„טעאמער נומער“. האַלומבוסעס מדינה — אַמעריקאַ.

אונזערע אין די פֿערער (דאַסעט אין באַר־טעל). „האַנרעס־נומער“ (אין אַזעל בײַ זײַען).

בית הקפה 'מונופול' ברובע שרלוטנבורג בברלין

רכות נכתב על המפגש בין יהדות המזרח לבין יהדות המערב ברפובליקת וימאר, החל משנות העשרים ואילך, אולם תהליכים של סימביוזה תרבותית בין יהדות מזרח אירופה ויהדות המערב החלו עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. לכך ניתן למצוא הערות קצרות למשל בספרו של מיכאל ברנר*.

הירחון דער אַשמדאָי הוא דוגמה לאחת התחנות בהתפתחותם של תהליכים בעיתונות יידיש וספרותה לפני מלחמת העולם הראשונה. בשנים 1912–1913 ואילך היתה ברלין מקום בו התרכזו כמה וכמה אישים, נערכו מפגשים וחלו התפתחויות בתרבות המודרנית של יהודי אירופה. בברלין חי אז מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, הגיע לשם באמצע נובמבר 1912 גם ש"י עגנון, והי בה כשבע שנים. לפי זכרונותיו של המשורר דוד איינהורן, שהשתחרר באותו הזמן מכלא לוקישקי שבווילנה, והגיע לברלין בנובמבר או דצמבר 1912, הוא פגש שם את ה. ד. נומברג, שעבד במערכת היומון הווארשאי היינט. נומברג, על פי עדותו של איינהורן, שהה מספר חודשים בברלין (ראה: דוד איינהורן: 'צווישן צוויי וועלטן', פֿאַרווערטס, ניר-יורק, 17.2.1957; 24.2.1957) (אני מודה לשפרה קופרמן שהפנתה את תשומת ליבי לזכרונות אלה ואף העמידה אותם לרשותי).

בשנים 1912–1913 היה בברלין מקום מפגש בלתי נמנע בין הסופרים כותבי יידיש ועברית והיהודים שהגיעו לברלין מרוסיה, כולל חברי מערכת דער אַשמדאָי, בית הקפה 'מונופול'. כמסתבר ישבו באותה תקופה באותו בית הקפה גם נומברג, גם עגנון, גם דוד איינהורן, וגם ששת חברי המערכת של דער אַשמדאָי. דן לאור כותב בספרו על עגנון: "[...] כשסבב (עגנון) ברחובות ברלין לא הכיר אותו איש. ישב ליד שולחן בבית הקפה 'מונופול' בשרלוטנבורג והתבונן ביושבי בית הקפה ששתו, אכלו, ניהלו שיחות ערות ועישנו סיגריות. הכל נראה לו משעמם ותפלי" (דן לאור, חיי עגנון: ביוגרפיה, ירושלים ותל-אביב, הרצאת שוקן, 1998, עמ' 89). רובע שרלוטנבורג, אחד היפים בברלין, היה מקום מגוריו של עגנון וגם הרובע בו התמקמו משרדי המערכת של דער אַשמדאָי. גם ה. ד. נומברג ישב ושתה קפה כמנהגו בבית קפה (הזה?). יש מקום לשער, כי כל הנפשות המוזכרות לעיל בילו בקפה 'מונופול'. בתקופת וימאר היה 'מונופול' ידוע בְּבִירָה שהגישו בו ובריונים הפילוסופיים שהתנהלו בין מבקריו. ייתכן שזה גם היה אופיו לפני מלחמת העולם הראשונה (אני מודה לאירה רבין בברלין על האינפורמציה הזאת). אודות בית קפה זה נרשמו שתי בדיחות בירחון — שתיהן קשורות להומור של שיכורים, הומור המרמז ואף מאשר, כי לידתו של דער אַשמדאָי היתה בבית הקפה 'מונופול', וזו לשון הבדיחה הראשונה (גליון מס' 1, עמ' 12):

דער אַשמדאָי

- מען זאָגט דאָס 'דער אַשמדאָי' פֿאַלט פֿון די פֿיס!...
- דאָס איז ניט קיין ווונדער, דען ער איז געשאַפֿן אין 'מאָנאָפּאָל'...

* Michael Brenner, *The Renaissance of Jewish Culture in Weimar Germany*, New Haven & London, Yale University Press, 1996, p. 33.

– אומרים כי 'דער אַשמדאָי' נופל מן הרגליים!...
– אין זה פלא, שכן ראשית בריאתו ב'מונופול'...

בדיחת בית זאת תהיה מובנת למי שמכיר את ברלין ו/או את אורח חייהם וסביבתם של חברי מערכת הירחון. בבדיחה הנ"ל נרמז כי בבית הקפה 'מונופול' לא שתו רק קפה אלא גם משקאות חריפים והשתכרו. כך גם משתמע מהבדיחה השנייה (גליון מס' 2, עמ' 5):

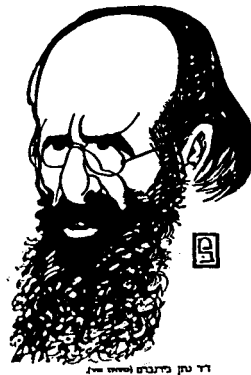
דריי קעגנמיטלען

מיר פֿאַרמאָגן דריי גוטע 'קעגנמיטלען':
קעגן בילדונג — אַ מיניסטעריום...
קעגן פֿרײַהייט — אַ דומע...
קעגן שיכרות — מ'אַנאַפּאַל'...

שלוש תרופות נגד

יש לנו שלוש 'תרופות נגד':
נגד השכלה — משרד (זינור)...
נגד חירות — דומא...
נגד שפרות — 'מונופול'...

מן הראוי להזכיר, שבאותה התקופה שהה בברלין נתן בירנבוים, אחד מיזומי ועידת צ'רנוביץ ב־1908, ועליו נכתבה בגליון הראשון של דער אַשמדאָי כתבה הומוריסטית בתתימת מאיר'ל: 'ביים נייעם פּרעזידענט: אַן אינטערוויו' (שם, עמ' 6). הוועידה הפנתה את תשומת הלב הציבורית בקרב יהדות העולם למעמדה וחשיבותה של לשון יידיש, אם כי היא נכשלה במילוי תכניתה המקורית: תכנון מקיף של עתיד לשון יידיש ותרבותה. נתן בירנבוים פרסם בברלין ב־1913 את ספרו דער ייחוס פֿון יידיש (הייחוס של יידיש).*

ציור של מנחם בירנבוים
בדער אַשמדאָי
תחת הכותרת:
"אונזערע גדולי-הדור"

* על ועידת צ'רנוביץ והשפעתה על תודעת הדור ראה לעיל את המאמר בכרך זה, עמ' 255–285.

דער אַשמדאָי נולד אפוא בעיר ברלין, בקרב ציירים וסופרים בידיש, רובם ככולם צעירים, חלקם בשנות העשרים של חייהם (אַבְרָהָם מאָרגאַלין כבן 28, מאיר גראַסמאַן כבן 24 והערץ אַקצין כבן 20). גם העיר ברלין עולה פה ושם בבדיחות ובאחדים מן הטקסטים ההומוריסטיים.

תיאור ההומוריסטי של ביקור חברי המערכת של דער אַשמדאָי בתיאטרון השונד בידיש שהציג בברלין, כותרתו היתה: 'אונדזער עקספעדיציע אין בערלינער יידישן טעאַטער: אַ טרויעריקע געשיכטע פֿון אַ קידוש־השם, וואָס קאָן זיך טרעפֿן אויך אין וואַרשע, ווילנע, ניריאַרק וכדומה' (גליון מס' 4, עמ' 14–15). והמסע שלנו לתיאטרון יידיש בברלין: סיפור עצוב אודות קידוש השם, שעשוי להתרחש גם בווארשה, וילנה, ניריורק וכד'. לא חסרות גם בדיחות על חיי הדת, התרבות והפוליטיקה היהודית בברלין, אולם זוויית הראייה היא של יהודים ממזרח אירופה, אליהם פונה הירחון כאל קוראיו. מהחומר הברלינאי שבדער אַשמדאָי עולה אווירה של תוגה, זרות, פשע, ומצב חברתי קשה בכל מה שנוגע לאוכלוסייה הלא־יהודית. באותה התקופה חיו בברלין למעלה ממאה אלף יהודים בקרב שני מיליון לא־יהודים.

די רעדאַקציע (המערכת)

אף על פי שדער אַשמדאָי מתנזר כביכול מכל המקובל בעיתונות יידיש בכלל ובעיתונות ההומוריסטית בידיש בפרט, כגון: פנייה של העורך או המערכת בדברי הסבר והצהרת עקרונות, ציון שמות העורכים, והוספת תת־כותרת המעידה על אופי כתב־העת וכוונותיו — מוצאים אנו, כי מופעל בירחון, בכל הגליונות, גורם פעיל במיוחד, החותם 'די רעדאַקציע' או 'דער אַשמדאָי'. מי שיעקוב אחרי דברי 'המערכת' יקבל תמונה קוה־רנטית של מטרות הפרסום ומגמותיו: תחושת חוסר הבטחון עם ראשית הופעת הירחון לגבי עתידו; הרצון להפצה מרבית של הירחון בכל אירופה ובארצות הברית; הצהרה על מגמת הביקורת החברתית־תרבותית ועל אופי מהותה של דמות האַשמדאָי באגדה ובפולקלור היהודי; ודגש על הזהות היהודית המודרנית, המתהווה במפגש בין תרבות יהודי מזרח אירופה עם תרבות המערב, שברלין היתה או מרכזה התוסס והחשוב ביותר.

נציון, למשל, בדיחה עצמית של דער אַשמדאָי על דער אַשמדאָי (גליון מס' 1, עמ' 12) על פי התיאור הפיזי של יצור שטני זה בעל רגלי התרנגולת:

דער אַשמדאָי

– זאָג מיר, גוטער ברודער, וואָס איז די אורזאַבע וואָס איר האָט אַ נאָמען
געגעבן אַינער זשורנאַל: 'אַשמדאָי'?

– פשוט ווייל ער שטייט אויף הינערשע פֿיסלאַך.

– אמור לי, ידידי, מדוע קראת לכתב־העת שלך בשם 'אַשמדאָי'?

– פשוט, כי הוא עומד על פְּרָעֵי תרנגולתו.

מוצאים אנו בשפע התייחסויות לדער אַשמדאָי בשירים ובטקסטים ספרותיים אחרים, ובחלק מהם בולטת הזיקה של הירחון לחיי הסטודנטים היהודים ומצוקותיהם שהזמן גרמן. הם מתוארים כמרכיב בולט במסכת קלאַידוסקופית של התייחסות לתרבות יידיש במזרח אירופה ובאמריקה.

דער אַשמדאָי — על פי רוח המשובה, נושאו המגוונים, ודרך עיצובו — הוא למעשה ירחון עבור סטודנטים, העשוי על-ידי סטודנטים לשעבר או המקורבים להם. העותק שנמצא בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים (חמשת הגליונות הכרוכים ביחד) מוצאו מספריית אגודת הסטודנטים היהודים בהיידלברג (ראה חותמת — גליון מס' 3, עמ' 2 — להלן עמ' 414). חלק גדול של ההומור הגלום בדער אַשמדאָי, עניינו תרבותם הדו-לשונית של יהודי מזרח אירופה ערב מלחמת העולם הראשונה. דוגמה קטנה (חתום ד.ז. — ייתכן ואלה ראשי תיבות של 'דער זעלבער' או 'די זעלבע', גליון מס' 2, עמ' 12):

די ליטעראַרישע אַנטוויקלונג פֿון הלל צייטלין

פֿרײַער האָט ער געאַרבעט אין דער צײַטונג 'הזמן', (דאָס) הױסט] עבֿודה לדורות; נאָך דעם איז ער איבערגעגאַנגען אין 'הײַנט' — טאַגאַרבעט; איצט אָבער איז ער אַ מיטאַרבעטער פֿון 'מאַמענט', אַן איבערלוֹיפֿנדע דערשײַנונג אין אונדזער ליטעראַטור...

התפתחותו הספרותית של הלל צייטלין

קודם עבד ביומן 'הזמן', משמע עבודה לדורות, לאחר מכן עבר ל'היינט' — עבודת יום; אולם עכשיו הוא עובד ב'מאמענט' — תופעה חולפת (בספרותנו...)

בעקבות כשלון המהפכה הרוסית ב־1905 חלה מעין תחייה בספרות יידיש. עם זאת חלה בניית הזהות העצמית של הנוער היהודי, מתוך שיבה לשורשים שכללה גם זיקה מוגברת ללשון וספרות יידיש ולתרבותה בכלל. תהליך זה תואר בכתביהם של י"ל פרץ (1910), דער טונקעלער (החל מ־1910 ואילך) ואחרים. ביטוי בולט לכך אנו מוצאים בוועידת צ'רנוביץ ללשון ותרבות יידיש בשנת 1908. גם בדער אַשמדאָי מהדהדות מגמות אלה שבקרב הנוער היהודי לאחר מהפכת 1905, למשל בשיר 'מאָי מאָטיוון' (גליון מס' 5, עמ' 2).

חברי המערכת שמרו על קשר בלתי אמצעי עם קהל קוראיהם. בעיקר בקטעים החתומים 'המערכת', וכן על-ידי חומר מצולם עם ביאור מצורף לצידו. הנה, למשל, חידה, שהמערכת שואלת את קוראיה — ותשובות הניחוש של הקוראים (גליון מס' 3, עמ' 10; גליון מס' 4, עמ' 11):

א רעמעניש.

האט און דאס?

דער קבצן האט עס, דער נגיד ווינטשט עס, דער קאנער ניצט עס
"אויס, און דער פערשווינדער שפארט עס אס???"
אכטונג! דער ער צטער, האט חכם טרעפן די רעמעניש, קריגט
אויס א יאר צייט: זענעדיקט, דעם "אשמרא".

דעראקציע

אונזער רעמעניש.

אויף אונזער רעמעניש און דעם דריטען טעג "אשמרא", וואס
און דאס? דער קבצן האט עס, דער נגיד ווינטשט עס, דער קאנער ניט
עס אייז, און דער פערשווינדער שפארט עס אס???" —
האבן מיר בקיצען אנערן 50 ענטפערן. ס'שיינט, ס'געבן
פאראן א סך בעליים אויף צו בקיצען דעם "אשמרא" אויף א טאגן יאר
אזויס.

"דער נלקיבער פון קאנער" און אבער נאך די ב. נטווסקי אדער
לובקי און ווארשיי, וועלכער האט דער ערשטער רוכטונג געגעבען:
— "נארגישי".

די נטווסקי בקיצען דערפאר דעם "אשמרא".

ס'האבן אויך בקיצען די הערען: "ש. גייסטלין, סלאניס; י.
"אשמרא, ווארשיי; ה. לעוו, בריאנסקי; קלעפעש, ווארשיי.

די אלע אונזערע, וואס האבן געגעבען ענטפערס: "קנעדי", "שטעק",
"טאניק", "דער רלוח", "אפעטיט", "דער טראשען", "קדחת" "נענעדי".

"מכות" — "נעלד" וועלען זיך, נעכער, מיטן בענענישן מיטן ענטפער:
— "נארגישיש!"
די רעראקציע.

[חידה

מה זה? מצוי אצל הקבצן, הנגיד מאחל את זה לזולתו, הקמצן מבזבז את זה, ואילו הבזבזן חוסך את זה?

לתשומת לב! הראשון שינחש את התשובה הנכונה לחידה, יזכה במנוי שנתי של דער אשמדאי בחינם.]

(החידה שלנו

הגיעו אלינו חמישים תשובות בערך. מסתבר, שיש מועמדים רבים לקבלת דער אשמדאי חינם למשך שנה תמימה. 'המאושר מקורני' הוא רק מר ב. גטוסקי, או גלוסקי מווארשה. הוא היה הראשון שמצא את הפתרון הנכון, דהיינו: 'לא כלום'.

מר גטוסקי יקבל אפוא את דער אשמדאי. גם נחשו האדונים: ש' עפשטיין, סלונים; י' שאפירא, וארשה; ה' לעוו, בריאנסקי; קלעפעש, וארשה. בין יתר התשובות הוצעו פתרונות שונים: 'ילדים', 'טבק להרחה', 'דלות', 'תיאבון', 'פרוטה', 'קדחת', 'בריאות', 'מכות', 'כסף'. עליהם להסתפק בתשובת הפתרון — בלא כלום.]

המערכת

(מכתב ראשון)

11.11.1912

מר גרוסמן הנכבד מאוד,
שמא תואיל בטובך לענות: האם יש עדיין מקום בעיתון (המוקדש לחנוכה) עבור
מאמר שלי? אבל רק בעיתון שמופיע לקראת חנוכה.

בברכה ובידידות
שלום עליכם

(מכתב שני)

24.11.1912

מאה פעמים סליחה. כל דקה פדוקאט (מטבע זהב)! אם ירצה השם גם בפורים,
בלי נדר, אפייס את אשמדאי על חנוכה.
אתכם הסליחה.

שלום עליכם

אפילו

(לא משלום-עליכם, אלא מאתנו... (חברי המערכת))

האהבה לא ארכה זמן רב... בסך הכול שבועיים... הגיבור לא קיים את
הבטחתו... והסוף היה: המו"ל קיבל יצירה חדשה של שלום-עליכם — בזיל הזול,
והקוראים זכו ברומאן מאת שלום-עליכם בעל עשר שורות בסך הכול...!

ד"ר אברהם מרגולין

העורך השני הבולט בדער אַשמדאָי, ליד מאיר גרוסמן (מאיר'ל), היה אברהם מרגולין (אַבְרָהָמ'ל).

הביוגרפיה של מרגולין רשומה בערכים של הלסקיונים לספרות יידיש ולתיאטרון, אך אין בהם זכר להשתתפותו בדער אַשמדאָי, אף כי תרומתו לירחון היתה הגדולה והמגוונת ביותר. אדרבה, פתיחת הגליון הראשון מוצגת בשיר 'גוט יום-טוב' בחתימת אַבְרָהָמ'ל (בעמ' 2) המתפקד כטקסט שבו מוסכרת מגמת הירחון — במקום 'דברי המערכת' המקובלים.

על הגיוון בכתבתו ההומוריסטית בדער אַשמדאָי יעידו בין היתר היצירות הבאות:

א. 'די טראַנספּלאַנטאַציע' (ההשתלה) — גליון מס' 3, עמ' 2-3. זו הומורסקה על השתלת אברים. ראה להלן בתרגום לעברית.

ב. 'אָ וויגליד' פֿון 'Berlin W.' (געהערט זינגען פֿון אַ פֿרוי אַ קאַמערציערעטין מיטן ניגון פֿון 'ספּי מלודיניץ' און איבערגעגעבן צום דרוק דורך... אַבְרָהָמ'ל) — גליון מס' 2, עמ' 15 — זהו שיר ערש סאטירי על האיריאל ה'חינוכי' של אמא ברלינאית, אשת פקיד, ספק הוד מלכותו הקיסר ('וויירדענטרעגער ליפּעראַנט — 'קאָקאַ' [K.K.]). היא מתגוררת כנראה ברובע ודינג בצפון ברלין, רובע של עניים ותושבים בעלי נטיות פוליטיות ראדיקאליות (אני מודה למיקל מאנגולד, שהעיר על השם המלא של רובע הפועלים הזה ולד"ר שלום לוריא על הפרטים הבאים). רישום חי של רובע זה עולה בספרו של משה קולבאק דיסנער טשיילד האַראָלד (מינסק, 1933), בפרק הרביעי, 'וועדינג', עמ' 39-46.

ג. 'מעטאַמאָרפֿאָון' — חתום על-ידי א. מאַרגאָלין — גליון מס' 4, עמ' 10 — כתוב בשורות קצרות עם חריזה פנימית לשם איפיון תהליכים מודרניים בתולדות תרבות היהודים באירופה, בסגנון לקוני וקליל.

ד. 'פּילאָזאָפּישע קאַרטאָפּליעס וועגן רעצענזענטן און "אינצידענטן" אין ייִדישן טעאַטער (געלקחנט פֿון 'פּאַמפּאָדורן'), חתום: אַבְרָהָמ'ל — גליון מס' 4, עמ' 12. אלו הן הערות ביקורתיות מגוונות של מקצוע מבקר-התיאטרון ונושאו. קטע זה שייך לראשית כתיבתו של מרגולין על ענייני תיאטרון. אחרי מלחמת העולם הראשונה הירבה מרגולין בביקורת תיאטרון, וכן אסף חומר על לשון התיאטרון בידיש.

ה. 'פֿון אַ ייִדישן טעאַטער לעקסיקאָן', חתום: אַבְרָהָמ'ל — גליון מס' 1, עמ' 10 — הגדרות הומוריסטיות של מונחים מחיי התיאטרון.

נסיים כאן בתרגום ההומורסקה 'טראַנספּלאַנטאַציע', המאגדת בתוכה את שני התחומים של פעילותו של מרגולין — תחום הרפואה ותחום הכתיבה ההומוריסטית:

ההשתלה היא סוג של ניתוח כירורגי... עיקרה של ההשתלה בכך, שאיש חכם, בעל 'ידי זהב' עוקר מגופו של ברנש בריא אבר או פלג גוף ו'שותל' אותו בגוף אדם

חולה, שאותם האברים משותקים, מחוררים או רקובים אצלו, כמוהם כראמה עולמית בידיש...

אולם עלינו להבין, שפעולה מסובכת ומתחכמת כל-כך כעקירת אבר מגופו של גוי בריא ומיסמורו בגופו של ברנש חולה — אינה דבר קל...

אמנות ההשתלה חייבת להתבצע באורח זהיר והוגן ביותר — וכמובן מאליו, לא בידי רופאים מסוגם של א. מוקדוני או יוסף קלזנר... ולא — עלולה ההשתלה לגולל על ראש החולה סקאנדל גדול ביותר ואסון, שאפילו טאטארי לא יוכל כבר לעזור לו.

קחו, למשל, את הכבד של שיפור מוסקבאי בריא ומצוי ושימו אותו בחזה של משורר יידיש פיפח ורעב — ואז תהפכו את נעים הזמירות הדל, המסכן, בניגוד לרצונו, לאלפאזוהוליקן מכור עד יום מותו... כל ימי חייו הוא כבר יחבר שירים על 'מונפולי' (סוג של יי"ש) ו'וימורוז'יק' (סוג של וודקה)...

או (והרי בחיים הכול ייתכן) היו מחדירים ביום בהיר אחד, מתוך טעות מרה, לגולגולתו של עיתונאי-דיפלומט חכם כמו נחום סוקולוב את מוחו של הרבי-מטעם מסאמארקאנד — ואז... אז עלול בן-גרודנה המסכן עוד להגיע ללחם צר של קבצנים, רחמנא ליצלן...

נורא מזה עוד היה לו, למשל, העורך ירא-השמים של 'הדרך', עיתונה של אגודת ישראל, היה זוכה בערב יום כיפור, לאחר ה'מלקות', להשתלת מרפקו הימני של אחד-העם או של ש"י איש-הורוביץ... היתה זו קינת תמרורים... שזמו שמים!... 'הדרך' היה מתחיל להמטיר מאמרים על 'מרכזים רוחניים' בארץ-ישראל או על 'הרחבת הגבולות'...

עוֹרֵי משקשק, כאשר אני מעלה בדעתי מעמד, בו אֶבְרָהם רייזען זוכה להשתלת ראשו של זלאטופולסקי על כתפיו, והוא מתחיל פתאום לנהל תעמולה למען ה'לוקשן קיִדְש' (לשון-הקודש, עברית) וזועק 'שלום!' בחוצות ה'קֶרְשֶׁצ'אֵטיק' (רחוב ראשי בקייב)...

או הרבנית מברסיק, שזיכו אותה בערב שבת בליבה השתול של זמרת שאנסונים, הולכת כהרגלה אל המקווה, או ל'עזרת נשים' ושם היא משמיעה ניבול-פה ומתגלה בפרהסיה בבושות ובזיונות...

השערות ממש סומרות, כאשר נזכרים, שראשו ותסרוקתו עם קודקודו של ד"ר בירנבוים, עשוי להיות מורכב בהשתלה על גבי צווארו של ל. מוצקין, למשל, דבר שיאמלל אותו לכל ימי חייו. נשיא ההסתדרות (הציונית) היה מתחיל להתעסק עם ה'שפחה' — אני מתכוון — עם הז'ארגון — והיו משליכים אותו מן ההסתדרות עם הציונות ביחד, כאלומה קצורה...

ובכלל, אני אומר לכם, כאשר מדברים על 'השתלה' עולות על הדעת מחשבות חשוכות — הַשָּׁד יודע מה — עם דמיונות מטורפים... ניתן לדמיין שד"ר קֶלְאָה מקבל את לשונו של װויס טריטש, והנה הוא נתקע ממש תוך כדי נאומו על הציונות המדינית... והנה מקבל המבקר מטעם יק"א את אצבעותיו הרביקות של פייס והוא עושה בקופת-אירגונו את מה שהארבה מבצע במושבות החקלאיות בארגנטינה...

והנה גם יאֶצְקָאן מטופל על־ידי רופא, הנושא עליו את ראשו המושתל של עורך־הדין גרינבוים, והעיתון 'היינט' מתחיל לתופף מליצות־חירות, מְקַצֵּין לבל הקצוות ומקלל את צייטלין...
עתה שערנו נא בנפשכם באיזו מידה של אוי־ואבוי היה זוכה ה'אשמדאי' שלנו, לו היו משתילים בראש העורך שלו את זוג 'רואותיו' הישועיות של ד"ר ברויאָר, והוא היה מתחיל לפתע פתאום בתעמולה למען 'יראת־שמים'...
בקיצור, אין ההשתלה אלא תחבולה מסובכת, הדורשת זהירות וכשרון, מיומנות ומעשה־כשפים, ולו רק כדי להימנע משערוריות ופורענויות...

אוי, אוי, הַהִשְׁתָּלָה!
לִיָּדָה קָשָׁה וְאִמְלָלָה...
חֹלִים רַבִּים הִיא מְשֻׁבָּה
כְּמוֹ סֶרְפֵד בְּתוֹךְ קִיבָה...

אברהמ'ל